

Ст.викладач, Черкасова Т.А.
Сумський національний аграрний університет, Україна
**«ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ В СУЧАСНОМУ
УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ. МОЛОДІЖНІ
СУБКУЛЬТУРИ»**

Щоб розглянути проблему ціннісних орієнтацій молоді, слід вирішити, що являє собою молодь і чим вона відрізняється від інших суспільних груп, проаналізувати особливості, властиві молодому віку і закономірності засвоєння молоддю людиною норм, цінностей та установок суспільства, вплив на неї різноманітних організованих і неорганізованих груп та рухів.

Одним з перших визначення поняття “молодь” дав В. Т. Лисовский в 1968 р.: “Молодь – покоління людей, що проходять стадію соціалізації, що засвоюють, а в більш дорослий вік вже засвоїла, освітні, професійні, культурні й інші соціальні функції; залежно від конкретних історичних умов вікові критерії молоді можуть коливатися від 16 до 30 років”.

Трохи згодом, більш повне визначення було дано И. С. Коном: “Молодь – це соціально-демографічна група, виділювана на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального стану й обумовлених тими та іншими соціально-психологічними властивостями.

Молодість, як певна фаза, етап життєвого циклу є біологічно універсальною, але її конкретні вікові рамки, пов’язаний з нею соціальний статус і соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу й залежать від суспільного ладу, культури й властивих даному суспільству закономірностей соціалізації”.

Сучасні вчені визначають молодь як соціально-демографічну групу суспільства, яку відокремлюють на основі сукупності характеристик та особливостей соціального стану, обумовлених тими чи іншими соціально-психологічними властивостями, що визначаються рівнем соціально-економічного, культурного розвитку, а також особливостями соціалізації в суспільстві.

У віковій психології молодість визначають як період формування стійкої системи цінностей, становлення самосвідомості, формування соціального статусу особистості. Свідомість підлітка має особливу здатність сприймати, переробляти й засвоювати величезний потік інформації. Саме у цей період розвиваються і критичність мислення, і прагнення давати власну оцінку різним явищам, і пошук аргументації, і оригінальне мислення. Звідси і дивна суміш суперечливих якостей і рис в поведінці молоді: прагнення до самоідентифікації й відокремлення, конформізм і негативізм, наслідування й заперечення загальноприйнятих норм, прагнення до спілкування й відчуженість від зовнішнього світу.

Нестійкість і суперечливість молодіжної свідомості впливають на поведінку й діяльність молоді особистості. Молодіжна свідомість визначається деякими об'єктивними обставинами.

По-перше, у сучасних умовах ускладнився й подовжився процес соціалізації, і відповідно змінилися критерії соціальної зрілості. Вони характеризуються не лише вступом у самостійне життя, але й одержанням професії, реальними політичними й громадянськими правами, матеріальною незалежністю від батьків.

По-друге, становлення соціальної зрілості молоді людини відбувається під впливом різних факторів: родини, школи, трудового колективу, засобів масової інформації, молодіжних організацій і стихійних груп, вулиці. Кожен з цих факторів виконує свої специфічні функції в формуванні та розвитку особистості.

Молодість – це часовий відрізок, коли людина повинна сама будувати свою долю, знайти єдино вірний, життєвий шлях, що дозволить максимально реалізувати свої здібності та таланти. Це й болісний процес самопізнання, знаходження власного “Я”, процес визначення меж своїх реальних можливостей, самоствердження в суспільстві. Паралельно з цим, молода людина формує власне поняття про навколишній світ, систематизує ціннісні орієнтації, політичні, моральні, естетичні погляди. В умовах дефіциту життєвого досвіду перед нею стоїть необхідність

прийняття низки важливих рішень: вибір професії, вибір супутника життя, вибір друзів, і т. ін. Кожне з цих рішень у значній мірі впливає на майбутнє життя.

В період формування особистості та становлення світогляду, виборі життєвого шляху молоді люди, часто не знаходять підтримки і схвалення в родині чи суспільстві, тому йдуть в інший світ, неофіційний і неформальний. Там вони створюють свою систему цінностей, свої норми та правила. Вони починають ділити оточуючих на «своїх» і «чужих».

Люди, що не приймали норми та правила суспільства, існували завжди. Історії відомо багато таких випадків. Так, Діоген, філософ стародавньої Греції, жив в бочці і не користувався одягом. А в епоху Середньовіччя єретики заперечували існуючі на той час канони церкви.

За визначенням вікіпедії, субкультури є частиною культури суспільства, що відрізняється своєю поведінкою від більшості. Юрій Григорович Волков під терміном молодіжна субкультура, розуміє систему цінностей, установок способів поведінки і життєвих стилів певної соціальної групи. Інші вчені під молодіжною субкультурою розуміють культуру певного молодого покоління, яке володіє загальними стилем життя, поведінки, групових норм та правил, цінностей та переконань. У широкому розумінні, субкультура — це будь-яка група у складі більшої, збірної культури, члени якої мають інтереси, що відрізняються від інтересів тих, хто належить до головного джерела культури. У вузькому розумінні це — будь-яка відмінна за стилем та ідентичністю група.

В період переходу із дитинства в доросле життя виникає дуже багато проблем та складностей, подолати які не завжди під силу молодим людям. Їм необхідна група ровесників з тими ж проблемами, цінностями та ідеалами, необхідна молодіжна субкультура, яка акумулює в собі досвід вирішення всіх життєвих проблем, накопичений багатьма поколіннями молоді.

Отже, молодіжна субкультура - це культура, створена молодими людьми для себе; це культура, націлена на включення молодих людей в суспільство; це - часткова

культурна підсистема усередині системи «офіційної», базової культури суспільства, що визначає стиль життя, ціннісну ієрархію і менталітет її носіїв.

Слід звернути увагу на парадокс молодіжних субкультур: з одного боку вони культивують протест проти суспільства дорослих, його цінностей і авторитетів, а з іншого – покликані сприяти адаптації молоді до цього дорослого суспільства.

Зупинимось на причинах виникнення молодіжних субкультур. Серед найголовніших, на думку вчених, виділяють наступні:

1. Виклик суспільству, протест проти його норм та правил.
2. Виклик родині, несприйняття нею цінностей та потреб молодої людини.
3. Небажання бути як усі, намагання виділитися серед інших, потреба звернути на себе увагу.
4. Бажання затвердитися в новому середовищі однолітків.
5. Відсутність розвиненої сфери організації дозвілля для молоді в країні.
6. Копіювання західних течій, «вестернізація» культури.
7. Релігійні та ідейні переконання.
8. Данина моді.
9. Відсутність чіткої мети в житті.
10. Вплив на молодь кримінальних структур.
11. Вікові захоплення молоді.

Серед соціальних причин виникнення молодіжної субкультури, на думку багатьох вчених, найбільш важливими є такі: збільшення доходів середнього класу молодіжного суспільства, поява нових засобів звукозапису і розповсюдження музичної продукції, зростання науково-технічного прогресу.

Молодіжна субкультура є досить новим поняттям. Вперше вона з'явилася в Америці та Західній Європі приблизно в 50-ті роки. Ще в 40-х, молодь купляла ті ж самі речі і танцювала у тих самих клубах, що й їхні батьки. У 50-ті роки починається етап економічного підйому країн Заходу. Зростають матеріальні статки батьків, а значить і суми на кишенькові витрати їхніх дітей. На це моментально відгукуються

підприємці, і, як наслідок, розширюється мережа молодіжних клубів, барів, ростуть тиражі книг та журналів для молоді, в обіход входить поняття молодіжної моди.

У кінці 50-х років в США з'являються бітники – попередники хіпі та панків, а у 60-ті Америку заповнила хвиля хіпі – сотні тисяч учасників і мільйони тих, хто їм співчував. У 1968 році Францію потрясла хвиля студентських бунтів, а в 70-ті роки Німеччину заповнили "червоні бригади", а її ринок - недорогі пластинки, магнітофони, тобто почав розвиватися молодіжний шоу-бізнес.

Соціологи встановили, що практично в усіх країнах молодь середнього класу одягається, відпочиває і веде спосіб життя, що істотно відрізняється від молодих людей із вищого та нижчого класів. Отож, базою для виникнення молодіжної субкультури став середній клас. У нашій країні зберігається така ж сама тенденція. Переважна більшість молоді у віці 18 – 22 років середньо забезпечених батьків навчається у вузах і, як правило, живе в гуртожитках. У середньо-забезпечених молодих людей сильніше простежується мотивація до отримання якісної освіти та добре оплачуваної роботи, вони прагнуть до побудови кар'єри та мають вищий рівень амбіцій.

Виділимо основні риси молодіжних субкультур:

- вона є соціальним угрупованням, кожен представник якого сам зараховує себе до нього; члени такого угруповання можуть формувати як групи безпосереднього контакту (компанії, об'єднання, тусовки), так і групи віртуального спілкування;
- входження молодої людини в ту або іншу молодіжну субкультуру означає ухвалення нею і прийняття її норм, цінностей, світосприйняття, манер, стилю життя, а також зовнішніх атрибутів приналежності до даної субкультури (зачіски, одягу, прикрас, жаргону);
- як правило, молодіжна субкультура виникає навколо єдиного харизматичного символу чи літератури, якогось «центру», виразника тих або інших пристрастей до музичних стилів, способу життя, або відношення до певних соціальних явищ;
- їй притаманна "вестернізація" (американізація) культурних потреб і інтересів;

- відсутність етнокультурної самоідентифікації;
- має переважно відпочинково-рекреативну спрямованість;
- пріоритетними є споживацькі орієнтації, що проявляються як в соціокультурному, так і в інших сферах життя;
- їй притаманний активний процес залучення нових членів;
- значущі для тієї або іншої молодіжної субкультури ідеї і цінності отримують зовнішній вираз в обов'язковій для її членів символіці і атрибутиці.

Вчені вважають, що поряд із комунікативною функцією, відпочинок виконує в основному рекреативну функцію. Більшість опитаних старшокласників та студентів зазначили, що пасивний відпочинок є для них пріоритетним, а пізнавальна функція не реалізується зовсім, або реалізується в незначному ступені. Відпочинково-рекреативні орієнтації доповнюються змістом сучасних теле- і радіопередач.

"Вестернізація" або американізація культурних потреб і інтересів призводить до того, що цінності національної культури витісняються стереотипами масової культури, які орієнтовані на поглиблення цінностей "американського способу життя" на його примітивному рівні.

Вибір тих чи інших культурних цінностей найчастіше пов'язаний із груповими стереотипами, або із престижною ієрархією цінностей в неформальній групі спілкування. Групові стереотипи і ієрархія цінностей залежать від статевої приналежності, рівня освіти, місця проживання, та, навіть, національності.

Дослідження доводять, що відпочинок молоді здійснюється найчастіше перед телевізором чи комп'ютером, тобто поза закладами відпочинку.

Відсутність етнокультурної самоідентифікації пов'язана з тим, що народна культура (традиції, звичаї, фольклор) більшість молоді сприймають як глибокий пережиток минулого.

Особливістю української молодіжної субкультури є те, що вона орієнтована або на проведення відпочинку, або на передачу і поширення інформації. В той час як

альтернативний рух Заходу, що виріс із молодіжних субкультур 60-70 років активно бере участь в соціальних програмах, допомагає хворим, інвалідам, наркоманам.

Існує багато різних класифікацій молодіжних субкультур.

За соціально-правовими ознаками:

- просоціальні, або соціально-активні, з позитивно спрямованою діяльністю. Наприклад: групи екологічного захисту, охорони пам'ятників, охорони навколишнього середовища.
- соціально-пасивні, діяльність яких є нейтральною по відношенню до соціальних процесів. Наприклад: музичні та спортивні фанати.
- асоціальні - хіппі, панки, кримінальні угруповання, наркомани і т.ін.

За спрямованістю інтересів соціолог Михайло Топалов класифікує молодіжні угруповання таким чином:

- захоплення сучасною молодіжною музикою;
- прагнення до діяльності, спрямованої на підтримання правопорядку;
- активні заняття окремими видами спорту;
- навколоспортивні – різноманітні фанати;
- філософсько-містичні;
- захисники навколишнього середовища.

Професор С.А.Сергєєв пропонує наступну класифікацію молодіжних субкультур:

- романтико-ескапітські субкультури (хіпі, індіаністи, толкієністи, байкери.)
- гедоністично-розважальні (мажори, рейвери, репери.)
- кримінальні (гопники, скінхеди, любери.)
- анархо-нігілістичні, або радикально-деструктивні (панки та інші).

Професор З.В. Сікевич дає децю іншу класифікацію неформального самодіяльного руху молоді з урахуванням того, що причетність до тієї чи іншої групи може бути пов'язана:

- зі способом проведення вільного часу (музичні або спортивні фанати, металісти, любери і навіть нацисти);

- з соціальною позицією - екокультурні;
- зі способом життя - "системники" та їх чисельні відгалуження;
- з альтернативною творчістю - офіційно не визнані митці, скульптори, музиканти, актори, письменники та ін.

Але на мою думку, більш повною є класифікація молодіжних субкультур Анастасії Вірної. За її визначенням їх можна розділити на групи, що:

- пов'язані з музикою. Це і музичні фанати, і послідовники культури музичних стилів: рокери, металісти, панки, готи, репери, транскультурні напрямки.
- мають інший світогляд та спосіб життя: готи, хіпі, індіаністи, панки, растамани.
- пов'язані зі спортом: спортивні фанати, ролери, скейтери, стріг – байкери, байкери.
- пов'язані з зануренням в іншу реальність: ролевики, толкієністи, геймери.
- пов'язані з комп'ютерними технологіями: хакери, юзери, геймери.
- вороже чи асоціально налаштовані групи: панки, скінхеди, гопники, любери, нацисти. Періодично - футбольні фанати та металісти.
- релігійні об'єднання: сатаністи, секти, кришнаїти, індіаністи.
- групи сучасного мистецтва: граффітчики, брейк-дансери, просучасні художники, скульптори, музичні групи та ін.
- еліта: мажори, рейвери.
- антикварні субкультури: бітники, роккабильщики.
- субкультура мас або контркультура: гопники, реднеки.
- соціально-активні: товариства захисту історії та оточуючого середовища, пацифісти.

Якщо ще несформована особистість потрапляє в субкультури, небезпечні навіть для дорослих, можуть виникати серйозні проблеми. Наприклад, якими б миролюбними не були растамани, їхній рух пропагандує вживання каннабісу, наркотичного зілля. Тому цілком вірогідно, що, прийнявши паління «косячків» обов'язковим атрибутом субкультури, молодь спробує і це. Конопля пропагується й багатьма «дійсними» хіпі. Теж саме стосується й панків, якщо врахувати їх

нездоровий спосіб життя, і багатьох інших музичних субкультур. Субкультура байкерів дуже небезпечна для життя, не рахуючи постійних витрат на «залізного коня», екстремальні види спорту також небезпечні... Завжди знаходиться якась негативна риса субкультури, котру може перейняти підліток. Але найнебезпечнішими за все є секти. Наприклад, секта сатаністів. Зовсім небагато з тих хто «вступив» до них, можуть повернутися. Вона наче гіпнозом діє на своїх послідовників. Підліток, наслідуючи правила культу сатани, починає приносити в жертву тварин, якщо не людей, брати участь в розпусті. Це згубно діє як на саму людину, так і на оточуючих. До того ж дитяча психіка може й не витримати всього побаченого або вчиненого.

Іноді група починає активно виробляти норми, або цінності, що явно суперечать домінуючій культурі. На основі таких норм і цінностей формується контркультура. Дуже часто термін молодіжна субкультура плутають з поняттям молодіжна контркультура. Молодіжна контркультура – об'єднання молоді, що має всі ті елементи культури, що й субкультура, але чії норми та цінності перебувають в опозиції до існуючих у суспільстві норм і цінностей. Причому, така опозиція може носити активній чи пасивний характер.

Звичайно, деякі субкультури є контркультурними, але це зовсім не означає, що ці два терміни можна протиставляти один одному. Ще одна поширена помилка, – це підміна поняття молодіжної субкультури поняттям "неформальний молодіжний рух". Справа у тому, що вони не є цілком тотожними. Неформальним молодіжним рухом можна назвати систему молодіжних субкультур і широкої неорганізованої молодіжної діяльності у взаємозв'язку між собою і з суспільством загалом.

В Україні виявляються елементи, як субкультури, так і контркультури сучасної молоді. Під молодіжною субкультурою розуміється культура певного молодого покоління, що має спільний стиль життя, поведінку, групові норми, цінності і стереотипи. Субкультура в Україні характеризується феноменом суб'єктивної „розмитості”, невизначеності, відчуження від домінуючих цінностей суспільства. У

великої кількості молодих людей відсутня чітко виражена особистісна самоідентифікація. У відношенні до соціуму та спілкуванні зі старшим поколінням проглядається позиція відчуження.

Таке соціальне відчуження призводить, найчастіше, до апатії та байдужості до політичного життя суспільства. На рівні самоідентифікації прояв будь-яких політичних установок зводиться до мінімуму. Разом з тим емоційність, легковірність, політична несвідомість та психологічна нестійкість молодих людей вміло використовуються політичними елітами в боротьбі за владу.

Деякі вчені вважають, що аполітичність молоді є закономірним результатом надмірного та нав'язливого ідеологічного виховання минулих років. Не менш тривожним є й те, що політизація окремих груп молоді здобуває риси політичного й національного екстремізму

Протиріччя між батьками та дітьми є закономірним та традиційним. Однак інколи це виливається в повне заперечення та неприйняття всіх цінностей старшого покоління, включаючи історію власної держави. Особливо виразно це протиставлення простежується на рівні культурних стереотипів молоді: є „наша” мода, „наша” музика, „наші” цінності, а є – мода, музика та цінності батьків, старшого покоління. І в цьому – наступний аспект відчуження молодіжної субкультури - культурне відчуження.

Оскільки молодь, живе в загальному соціально-культурному просторі, криза суспільства і його основних інститутів не могла не відобразитися на змісті й спрямованості молодіжної субкультури. Адже, яке суспільство – така й молодь, отже, і молодіжна субкультура.

Криза інституту родини й сімейного виховання, придушення та несприймання індивідуальності й ініціативності молодої людини, як з боку батьків, так і педагогів, всіх представників „дорослого” світу, призводить, з одного боку, до соціального й культурного інфантилізму, а з іншого – до прагматизму й соціальної неадаптованості молоді, до проявів протиправного або, навіть, екстремістського характеру. Агресивний стиль виховання породжує агресивну молодь.

Молодіжна субкультура виступає кривим дзеркалом дорослого світу речей, відносин і цінностей. Сподіватись на ефективну культурну самореалізацію молоді у хворому суспільстві не доводиться, тим більше що й культурний рівень інших вікових і соціально-демографічних категорій населення України має тенденцію до зниження. Відбувається процес дегуманізації й деморалізації в мистецтві, що призводить до деформації й руйнування образу людини. Сцени насильства та жорстокості в кінематографі, театрі, рок-музиці, літературі, образотворчому мистецтві суперечать народній моральності й негативно впливають на молодіжну аудиторію.

Молоді «неформали» своєю активністю постійно випробовують дорослих на мудрість, витримку та вміння мислити нешаблонно.

Для вирішення проблеми молодіжних субкультур слід допомагати молоді, що прагне, в будь-який спосіб, проявити свою громадянську позицію, заявити про власну думку, потрібно вивчати їхню діяльність, йти на контакт з ними.

Письменник і публіцист Леонід Жуховіцький пропонує наступні моделі ставлення до «неформалів»:

1. Не відноситися ніяк, просто сприймати їх як факт, спокійно і з розумінням.
2. Більш трудомісткою, але і продуктивнішою моделлю є заохочення і стимулювання їх творчого початку, виділення хоча б скромних коштів на організацію всіляких оглядів, конкурсів, фестивалів та інших заходів.
3. Уважно ставитись до «неформалів», вважаючи їх датчиками епохи і вивчаючи їх свідчення та сигнали.

Вкрай небезпечною є участь молоді у всіляких екстремістських об'єднаннях. Найбільш результативним напрямом роботи з молодими людьми, що беруть участь в подібного роду об'єднаннях, на думку вчених, є акцептована робота. Серед її основних положень виділяють такі:

- необхідність пропозиції і забезпечення соціального простору (надання приміщень, в яких неформали могли б зустрічатися і проводити вільний час);
- ухвалення об'єднання як важливої соціальної групи;

- спільна робота при обопільній довірі і визнанні (при цьому не слід нав'язувати молоді власні думки і уявлення, спілкування повинно збуджувати сумніви в неформалах стосовно їх поглядів, переконань та дій).

Акцептована робота - це частина комплексної соціально-педагогічної діяльності, що спрямована на відвернення молодих людей від участі в екстремістських об'єднаннях та акціях. Така діяльність неможлива без спільної роботи спеціальних соціально-педагогічних служб, медичних та правових установ, органів внутрішніх справ та ін.

Для сприяння зниженню участі молодих людей в неформальних екстремістських об'єднаннях слід :

1. створювати умови для успішної інтеграції молоді в суспільство та полегшення процесу адаптації в ньому;
2. сприяти отриманню першої професійної освіти, подальшому підвищенню рівня кваліфікації молоді;
3. допомагати молодим сім'ям в створенні гідних умов для побудови сімейного життя;
4. проводити роботу з молодими іноземцями, дітьми переселенців для подолання ворожого ставлення до однолітків з інших країн;
5. працювати над реалізацією програм, спрямованих на забезпечення зайнятості молодих людей у вільний час.

Щоб успішно вирішувати проблеми неформальних екстремістських об'єднань молоді, необхідно постійно проводити теоретичні і практичні дослідження в рамках цілісної державної програми для відстежування динаміки ситуації та вчасного реагування на її прояви.

Дослідження пов'язані з проблемами молоді та молодіжних субкультур не втрачають своєї актуальності. Вони необхідні для вирішення тієї кризи, що переживає сьогодні Україна. А взаємозв'язок таких аспектів, як проблеми молоді, молодіжна субкультура й молодіжна агресивність є очевидним. Тільки послідовний підхід до

вивчення соціально-культурних джерел поведінки, що відхиляється від норми, ретельні й систематичні дослідження в цій сфері, проведення соціальної роботи з молоддю, можуть допомогти зрозуміти причини конфлікту поколінь, що мають місце в нашому суспільстві. Необхідно зрозуміти суть молодіжних проблем, відмовитись від безумовного осуду та несприйняття того, що несе із собою молодіжна субкультура, уважно, помірковано та диференційовано підходити до явищ життя сучасної молоді.

Література:

1. Молодіжні субкультури - Часопис І №38
2. Disjuncture and Difference in the Global Economy
3. Молодіжні субкультури
4. <http://margenta.ru/zabriski/luks.htm>
5. Волков Ю. Г., Добренев В. И., Кадария Ф. Д., Савченко И. П., Шаповалов В. А. Социология молодежи: Учебное пособие / под ред. проф Ю. Г. Волкова. – Ростов-н /Д.: Феникс, 2001.
6. Головатый Н. Ф. Социология молодежи: Курс лекций. – К., 1999.
7. Головенько В. А. Український молодіжний рух у ХХ столітті. – К., 1997.
8. Кравченко А. И. Социология: Учеб. пособие для студ. высш. пед. Учеб. заведений. – М. Издательский центр "Академия", 2002.
9. Павловский В. В. Ювентология: проект интегративной науки о молодежи. – М.: Академический Проект, 2001.
10. Про становище молоді в Україні. Щорічна доповідь президента України Кабінету Міністрів та Верховній Раді України.
11. Черниш Н. Соціологія. Курс лекцій. – Львів: Кальварія, 2003.